

VOFKORI GYÖRGY

GYERGYÓSZENTMIKLÓS
VÁROSTÖRTÉNET KÉPEKBEN
GYILKOS-TÓ + BÉKÁS-SZOROS

POLIS KÖNYVKIADÓ, KOLOZSVÁR • 2004

VÁROSTÖRTÉNET DIÓHÉJBAN

AZ ELSŐ ÉVSZÁZADOK

Gyergyószentmiklós a Gyergyói-medence keleti szélén, 800 métert meghaladó tengerszint feletti magasságban helyezkedik el a Békény-patak hordalékkúpján. Délről Tekerőpatak, délnyugat felől Csomafalva, nyugat felől Gyergyóalfalu, északnyugat felől Szárhegy, észak felől a Piricske, északkeleti irányban a Pongrácz-tető, majd kelet felől a Magas-Bükk határolja. A települést kelet-nyugati

mintegy hat kilométer hosszan és másfél kilométer szélesen.”

1904-ben Hankó Vilmos a nagyközségben tett látogatásáról az Arménia című folyóiratban lelkesen emlékezik: „Gyergyó-Szent-Miklós a gyergyói havasok tövében elterülő nagyközség [...] már távolból kellemes hatást tesz az utasra, közeledve a kellemes hatás még fokozódik...” Majd megállapítá-

irányban a Békény pataka szeli át, annak két partján alakult ki.

Gróf Teleki József lóháton tett erdélyi útja alkalmával Szentmiklóst is felkereste, és 1799-ben írt *Úti jegyzéseiben* így említi: „Gyergyónak [keleti] részében, a hegyek alatt, a Piritske passzusa mellett található: Gyergyónak fővárosa.” Egy évszázad elmúltával, 1896-ban a város fekvéséről Ferenczi Károly helybéli főesperes-plébános így ír: „Gyergyószentmiklós régebb mezőváros volt, [ma] nagyközség, fekszik a brassói főútvonalon a 153 km jelzőnél, a dús vizű Békény-patak partjain, a tenger színe felett 812 méter magasságban, a Piricske (1543), a Magas-Bükk (1401) hegyek alatt,

sait így folytatja: „...csinos köz- és magánépületeit, széles utcáit, szép, nagy kertjeit, tágas piacát s a piacon pezsgő életet szemlélve városban képzelheti magát az ember. Főutcáján kövezett mederben a Békény-patak kristálytiszta vize foly végig.”

A település kialakulása hosszabb folyamat volt; feltételezhető, hogy már a 12. században megkezdődött. A város történetével foglalkozó szerzők megegyeznek abban, hogy az első település nem az akkor még mocsaras medence belsejében, hanem annak peremén alakult ki, a Békény felső szakaszán, a György-patak környékén, esetleg a Csanód közelében. A történelmi adatok alapján itt meg kell jegyeznünk, hogy a székelység legkésőbb ezt a medencét szállotta meg. Míg a pá-

pai tizedszedők 1332–1337 között Erdély más területein nagyszámú plébániáról számolnak be, s még a Gyergyóval szomszédos Csíkban és Kászonban is mintegy 14 egyházközséget találnak, addig itt, a Gyergyói-medencében csak egyetlen pap adózásáról emlékeznek meg: „Stephanus sacerdos de Gorgio solvit IV banales.”

A tizedjegyzékben szereplő Gorgio nevet Ortway Tivadar a következőképpen azonosítja: „Gorgio, Gyorgyio = Gyergyó Sz. Miklós Csík megyében.”

A 14. század harmincas éveiben a Felső-Maros forrásvidéke táján már egyházba szervezkedett székelység élt. Tarisznyás Márton, Gyergyó vidékének és Szentmiklósnak kiváló ismerője 1982-ben megjelent könyvében feltételezi, hogy azok az épületmaradványok, amelyek 1973-ban a Gyilkostó felé vezető úton, az 5-ös kilométer közelében felszínre kerültek, azonosak a középkori templom maradványaival. A település aztán fokozatosan húzódtott mai helyére.

A hagyomány szerint a település második temploma a Both vára alatt volt, ezt igazolják az 1959-ben előkerült sírmaradványok, tekintetbe véve azt, hogy a középkorban a templom közelében temetkeztek. Ezen a helyen lehetett a Ferenczi naplójában említett várszegi kápolna is. A mai helyre való átköltözés a lakosság gyarapodása nyomán a 14–15. században mehetett végbe. Ekkor történt meg a Békény-patak törmelékűjének megszállása és a mai település kialakulása.

Mielőtt Szentmiklós 15–17. századi történetét vizsgálnánk, szükségesnek tartjuk betekinteni a vidék középkori közigazgatási szerveződésébe, úgy, amint azt egykori jeles elődünk, Kölonthe Béla tette *Gyergyó története a kialakulástól a határország szervezéséig* című, 1910-ben megjelent helytörténeti munkájában. Szerzőnk a *Gyergyó viszonya Csíkhöz* címet viselő alfejezetben a széki szerveződés alakulását próbálja nyomon követni. Megállapításait, valamint Tarisznyás Márton és Garda Dezső helytörténeti kutatók kiegészítéseit számba véve igyekszünk az egykori valós és feltételezhető állapotokról beszámolni.

Gyergyószék neve először 1463-ban jelenik meg. Hogy e megjelölt esztendő előtt milyen viszony lehetett Gyergyó és Csík között, azt talán Kölonthe Béla említett munkájában tisztázza: „Valószínű, hogy a két szék között a függés nagyon laza lehetett [...], mert Csík és Gyergyó keletkezése között nincs valami nagy időkülönbség [...] mindkét szék külön folyók medencéje: Gyergyó a Marosé, Csík az Olté, [...] a két medencét egymástól elválasztó Gréces fekszik köztük.”

Gyergyó valamikor különálló szék lehetett, s ha a tényt bizonyítani nem is tudjuk, azonban feltételezni lehet a következőkből: Mátyás királynak

1466. június 27-én keltezett latin nyelvű oklevele Gyergyót Csíktól nemcsak külön, hanem a teljesen önálló székek sorában említi, anélkül hogy „fiúszék”-nek nevezné. Gyergyónak Csíktól való függősége csak az igazságszolgáltatás és törvényhozás területen jelentkezik, más tekintetben független Csíktól. Ezek szerint feltételezhető, hogy ez a függés az igazságszolgáltatás és a közigazgatás egyszerűsítésében keresendő. Oklevelek hiányában azonban nem bizonyítható, hogy Gyergyó mikor vált Csíktól függő fiúszékké. A szerzők viszont abban egyetértenek, hogy a 16. század közepén Gyergyó már Csík fiúszéke, és egy főkirálybírója van Csíkkal. A székgyűlések székhelye is Szereda volt, innen irányították Csík, Gyergyó és Kászon közös ügyeit.

Gyergyó fiúszék függetlenségi törekvései az idő múlásával folyamatosan jelentkeztek; a határ miatt állandó pereskedés zajlott a csíki és a gyergyói falvak között. Az ellentétek okát az egykori különállásban találjuk meg.

A széki szerveződés területén tett kitérőnk után a továbbiakban a település életében bekövetkezett változásokkal ismerkedünk meg. Gyergyószent-

miklós mindennapi életét is megváltoztatta az 1562. évi székely felkelés leverése, mely után felgyorsult a jobbágyosítási folyamat. A helybeliek azonban a 16–17. század fordulóján 3500 tallérért megváltják szabadságukat, így megszabadulnak a jobbágyi terhektől.

Az 1600-as évek kezdetén bekövetkezett jó irányú változások elősegítették a település gazdasági életének megélénkülését. Itt említjük meg, Kölonthe Béla közlésére hivatkozva, az országos (nyáron, július 13-án az Antal-napi, télen, december 13-án pedig a Luca-napi) vásár tartásának engedélyezését, melyet 1607-ben Rákóczi Zsigmond fejedelem adományozott Szentmiklósnak. Az országos vásárok száma a 19. század kezdetéig már négyre emelkedett. Ezek mellett a helybeliek életében jelentős szerepe volt a szombati hetivásároknak is.

Kölonthe Béla szerint valószínű, hogy „...akkor [1607] keletkezik a pircsikei vám is”. Mindez kedvezően hatott a kereskedelmi életre, „...elősegítette – szerinte – azt a fejlődést, amely a községet Csíkszék első községévé teszi”.

A 17. század első felében bekövetkezett helyi és erdélyi eseményekről Ferenczi György szentmik-

lósi plébános, később püspöki helynök feljegyzései rögzítenek értékes adatokat. A „registrum” egy, az 1596. évben keltezett végzéssel kezdődik, melynek eredeti szövege annak végéhez van mellékelve. Ez a végzés a plébániának a legrégebb írott emléke, ezért fontosnak tartjuk pontos ismertetését: „Gyergyó Szent Miklóson az egész megyének végzése, kit Fábíán pap idejében [...], 1586. esztendőben Szent Miklós megyéje ilyen törvényt adtak ki. Egész megye régtől fogva való törvénye. A Plebános minden naponként szolgáljon az Istennek (mint Istennek szolgálja), óránként vigyázva hon legyen mint Istennek vitéze. Az megye nagy, gyónatlan, kenetlen senki miatta meg ne haljon. Gyermek is kereszteleetlenül meg ne haljanak. Ha kívántatik, Tekerőpatakon minden héten egy misét [tartson].”

Ugyancsak Ferenczi György naplója 1613-tól értékes adatokat közöl a 17. század első felének hét-köznapjairól, például a vasárnapi piacolással kapcsolatosan is: „a piacon vasárnapokon való vásárlásról megegyezvén [...] minthogy 1619. esztendőben az Cathedrából megtiltottam volt az árunak elvesztése alatt, hogy senki az áldozatra való csengetés- és harangozásig semmit ne áruljon, se az piacra ki ne szabad legyen vinni, mely dolog mind eddig jól megtartatott.” Az egyház azonban kedvezményként jóváhagyta a helybeliek kérését, mely szerint „csak húst árulni szabadíttatnám reggel. Azért egy akaratbul végeztük azt, hogy semmit senki az piacra áldozat előtt ki ne vigyen húsnál egyebet, [...] az húst is csak beharangozásig árulják” (1631. augusztus 24-i feljegyzés).

Az *Cinteremről* szóló fejezetben az Erdélyben dúló nagy pestisjárványt említi meg: „minthogy felette nagy döghalál lón egész Erdélyben 1633. esztendőben, mely augusztusba jöve Gyergyóba Csíkból, és itt Szent-Miklós megyéjében halának meg mind apróstól, usque hétszázat temettük ad diem egy octobris. Azért egy kertecskével ki kelle térítenünk [bővítünk] a Cintermet.”

AZ ÖRMÉNYEK LETELEPEDÉSE ÉS SZEREPE GYERGYÓSZENTMIKLÓS ÉLETÉBEN

Gyergyószentmiklós 17. századi életét, a településkép alakulását, belső szerkezetét is jelentősen befolyásolta az örmények letelepedése.

Az Erdélybe történő betelepülés előtt az örmények mintegy kétszáz-kétszázötven esztendőn át Moldvában laktak. Foglalkozásuk a kereskedés volt, ezért feltételezhető, hogy a székelyekkel va-

ló kapcsolataik is korábbiak, mint az 1654-es esztendő, amikor Hörzcz Azbej és testvére, Vártig első települökként megérkeztek Szentmiklóstra – amint azt Theodorovics Simon 1734-ben írt feljegyzéseiből tudjuk.

Miután a székelység és a szék barátságosan fogadta az érkezőket, a folyamatos moldvai zavargások s a tatár és kozák betörések miatt 1669-ben már tömegesen jöttek Erdélybe. Az érkezők Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől ideiglenes tartózkodási engedélyt kértek. Kétévi ittlét után kisebb részük visszatért Moldvába, azonban a többség elhatározta, hogy engedélyt kér a fejedelemtől az állandó letelepedésre. Apafi Mihály szívesen fogadta a békés kereskedő és iparos embereket, s jóváhagyta erdélyi letelepedésüket. A fejedelemtől nyert kedvezményekkel élve aztán az előnyös fekvésű helyeken, a Kárpátok átjárói közelében telepedtek meg: Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Szépvízen, valamint Szamosújváron, Ebesfalván (a mai Erzsébetvároson), Petelén. Moldvából történő betelepedésük idején ortodoxok voltak, azonban a pápa felszólítására uniáltak a katolikus egyházzal. Az egyházi vonatkozású kérdésekkel a későbbiekben részletesen is foglalkozunk.

A szentmiklósi örménység Botoșani-ból történő áttelepülése után elsődlegesen a marhakereskedés révén, a külkereskedelem üzése folytán gazdagodott meg. Különte Béla *Gyergyó története...* című munkájában megjegyzi: „Marhákkal különösen a gyergyószentmiklósiak s azok közül inkább az örmények, évenként Moldvából többek megjegyzései szerint 40 000 ökröt, 10 000 lovakat, 300 000 juhokat is kihajtottak Magyarországra Bécs felé.”

Az örmények gyakran felkeresték Moldva és Besszarábia pusztáit, ahol ezer számra vásárolták a rideg állatokat, melyeket aztán felhizlaltak, ősszel pedig kövéren hajtották a távoli piacokra. A szentmiklósi örménység széles körű kereskedelmi tevékenysége mellett fontos szerepet játszott a városiasodás, a polgárosodás folyamatában is. Társadalmi életükben megfigyelhető az egyletekbe való szerveződés, tömörülés, mellyel a közösség tárgyi és szellemi értékeinek megtartására, továbbadására törekedtek. Már 1726-ban a helyi örménységnek Szent István Egylete, Szentháromság nevű Legény Egylete és a Nagyboldogasszonyról elnevezett tímártársulata van, tudjuk meg Theodorovics Simonnak az örmény plébánia levéltárában őrzött írásából. Az örmények érdeme, hogy Szentmiklós már a 18–19. században Csíkszék legjelentősebb kereskedelmi és ipari központja lett.

A 18. században a legvirágzóbb iparág a tímárság volt, amely a többi mesterséggel szemben sokáig megőrizte elsőbbségét. Tarisznyás Márton Csík-, Gyergyó-, Kászsorszék jelentései alapján megállapítja: „...Gyergyószentmiklóson 160 tímár

működött”, 1800 körül úgynevezett „tímár fabrikák”-ban, azaz nagyobb műhelyekben tíz-tizenöt ember dolgozott a bőrök kikészítésén. Az örményeknek igazi jövedelmet jelentett a kecskebőr kidolgozása nyomán előállított „kordován”, melyből sok ezer darabot értékesítettek a jelentősebb piacokon, még Ausztriában is.

A Szentmiklóson letelepedő örmények ragaszkodtak új lakóhelyükhöz, és a második nemzedék már jobban beszélt magyarul, mint örményül. A jövevények és a székely lakosság közötti viszony kezdetben jó volt, azonban az önálló fejedelemség megszűnése után néhány évtized elteltével az „örmény campania” és az szék közötti viszony megromlott. Az örmények emiatt, gondjaik orvoslására 1733-ban panasszal fordultak Haller János gubernátorhoz, kérték az ellenük foganatosított tilalmak eltörlését (a kútásás, építkezés, piacolás engedélyezését). Haller a nyolc óra előtti árusítás kivételével orvosolta az örmények sérelmeit.

Az idő múlásával a szék és az örménység között a fennálló ellentétek megoldódnak. A székelyek nem akadályozták őket foglalkozásaik gyakorlásában, sőt telekvásárlási és házépítési engedéllyel lehetővé tették, hogy állandó lakosai legyenek Gyergyószentmiklósnak. Nem véletlen, hogy a város mai építészeti értékei között ott találjuk nagy számban az örménység által emelt parasztbarokk épületeket, melyeknek megőrzése a település feladatai között fontos helyet kap.

ÉLETKÉPEK A VÁROS MÚLTJÁBÓL

Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1689. szeptember 1-jén szabadságlevelet adott az örménységnek, amelyben önálló kereskedelmi bíróság – Mercantil Forum – létrehozását engedélyezte. A privilegium értelmében a bírásokodásokat egyházi, kereskedelmi, polgári és bűnügyi kérdésekben is maguk intézték, s maguk hozták meg az ítéleteket is. A Mercantil Forum képviselte az örmény közösség érdekeit a közhatóság előtt, sőt szükség esetén az „örmény bíróság” fenyítési és büntetékiszabási jogokat is gyakorolt. Ezt példázza az Ágopcsa János ellen csendháborításért 1797. január 10-én hozott döntés: „...közelebb múltó étszakán megrészegedvén, az utcán magát hegedültetvén és sikojtozván, ily példátlan s rúdtalan magaviselete felett az Eő méltósága személyét illetlen szókkal megsértette volna, meert is illendő Satisfactiót kíván. Ítélet: a piatz közepén 25 páltza ütésre és 3-ad napig arestomba zártatván, ekkor megint 25 ütést kapjon.” A

rend és a fegyelem megőrzése érdekében hozott ítéletet az *Örmény Katolikus Domus Historia* őrizte meg számunkra.

Egy másik feljegyzés szerint a Mercantil Forum, mint a helyi közigazgatás fontos szerve, minden közérdekű rendeletét a közönség tudomására hozta. Így például 1810. július 11-én ki kellett hirdetnie:

„1. Hogy Vajdahunyadon a vas ára 4 frt.-tal emelkedett.

2. Hogy az orosz birodalomba a passus [útlevél] betiltatott.

3. Az orosz rubel olvasztása megtiltatott, éppen így a hollandus és császári arany olvasztása is.

[4.] A török ezüst kivitele Moldovából és Oláhországból nincs megtiltva.

[5.] A só ára 2 frt. 50 kr.-ra emelkedett.

[6.] Az ezüst kivitele Erdélyből be van tiltva.”

Bizonyára a külhoni kereskedelemben járatos örmények számára igen lényeges volt, hogy az idegen országok pénznemei milyen formában kezelhetők, a pénzforgalomban mi az, ami engedélyezett és mi az, ami „megtiltatott”. A szentmiklósi *Örmény Katolikus Domus Historia* rögzítette ezeket az érdekes adatokat is, amelyek a mai ember számára közelebb hozzák a letűnt idők kereskedelmi és pénzvilágát.

A NÉPESSÉG ALAKULÁSA

A város lélekszámának korai alakulásáról pontos adataink nincsenek. Az bizonyos, hogy a századok során az itt élő közösséget is a járványos betegségek – pestis, kolera – tizedelték, a természeti csapások – tűzvész, árvíz, szárazság – sújtották, s mindezt tetőzték a gyakori idegen betörések, pusztítások. Így igazán érthető, hogy Gyergyószentmiklós fejlődésében sokszor megtorpant, a gyakori újramezélés kimerítette emberi és anyagi erőit.

Tarisznyás Márton Gyergyószentmiklós lélekszámának alakulását vizsgálva utal az 1567. évi összeírásra, mely rögzíti a jobbágy- és szabad székely telkek számát. A *Székely oklevéltár* adatai szerint ekkor Szentmiklóson 78 jobbágy- és 10 szabad székely telek volt. Amennyiben helytálló Tarisznyás megállapítása, és egy telekre 2-5 – átlagosan öt személyből álló – családot számíthatunk, úgy Gyergyószentmiklós lakossága abban az évben meghaladta a másfél ezret. A város népes voltát bizonyítja az a tény is, hogy a lakosság korai kirajzása hozta létre Tekerőpatakot, majd Kilyénfalvát 1567 és 1576 körül.

Az 1614-es Bethlen-féle lustrában 29 székely katonai rendhez tartozó lovas katonát (primipili), 23 gyalog katonát (pedites pixidarii), 59 felszabadított

személyt (libertini), 15 jobbágyot (jobagiones antiqui, fejkötötték), 86 zsellért (inquilini) és 3 külső szolgát (servi extranei), azaz háztartást írtak össze. Ez összesen 215 háztartást tesz ki, így a családonkénti hatos szorzószámot használva, a becsült népesség 1290 főre tehető.

Az 1616-os lustrában a 220 családból mintegy 20-nak a neve mellett a „peregrinus” (idegen), vagy az „advena” (jövevény) megnevezés szerepel. Ezek főleg iparral és kereskedelemmel foglalkoztak. A Ferenczi-féle Regestrum két évtizeddel később, 1638-ban a templomhelyért fizető család-főket veszi számba: 445 családfőt, de a felsorolásból hiányoznak az idegenek és a szegények.

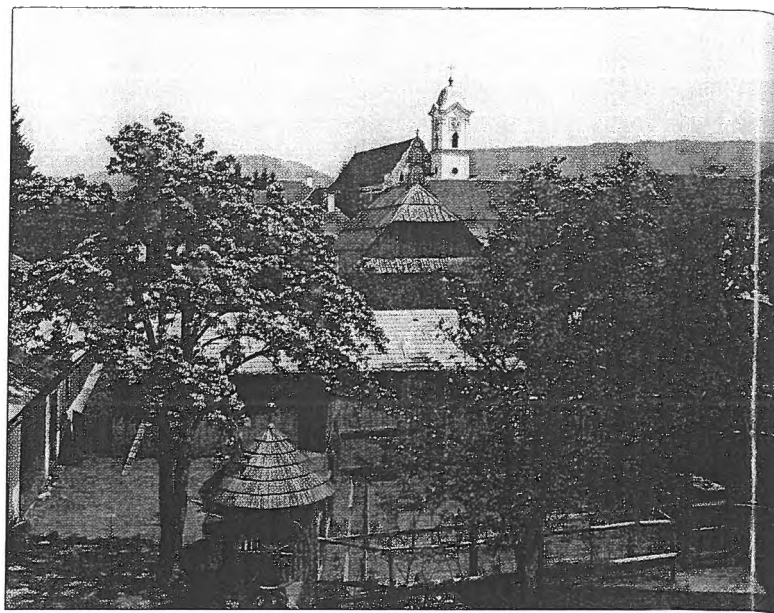
A 17. század közepe táján meggyorsuló örmény betelepülés a népesedés szempontjából is kiemelkedő eseménye volt a helyi közösség életének. A betelepülők nem csak lélekszámbeli szaporulatot eredményeztek, hanem a magukkal hozott szellemi és anyagi kultúrájukkal felgyorsították Gyergyószentmiklós polgárosodási folyamatát.

1643-ban 472 családot írtak össze Szentmiklóson. 1786-ban, az első hivatalos összeírás szerint viszont már „236 házban 463 család lakott, népessége 2336 fő volt”. Érdeemes megjegyezni, hogy 1806-ban, a Lipszky-féle térképen „Gyergyó Sz. Miklós” mint oppidum szerepel, tehát továbbra is tartja mezővárosi rangját.

És álljon itt egy egyháztörténeti adat: „Báró Szepesi Ignác erdélyi püspök 1823. június 25-én végzett vizitációja alkalmával számba vették Szentmiklós lakosságát, mely szerint akkor latin szertartású r. katolikus székely: 3893, örmény szertartású: 1283, görög katolikus 150, Luther és Kálvin követői együtt: 46.”

A 19. század közepén, 1850-ben végzett összeírás szerint Gyergyószentmiklóson 968 házsám volt, és összesen 5362 lélek lakott. 1867-ben, a kiegyezés esztendejében, a lakosok száma már elérte a 7223 főt, tehát tizenhét esztendő alatt 1861 személlyel gyarapodott. Orbán Balázs az 1860-as évek közepén a város katolikus lakosságának lélekszámát 6233 főben adja meg, míg az örmény egyházköztségnek szerinte akkor 903 tagja volt.

Az évszázad utolsó évtizedeiben a szaporulat csökkent, a lakosság száma 7223-ról 6111-re esett vissza, a mélypontot 1893-ban érte el 6104 lakossal. A századfordulóra azonban a fogyatkozás megállt, aztán újból a szaporulat tanúi vagyunk. A lélekszám alakulásában jelentkező nagyméretű hullámvész az 1874-es tűzvésszel, valamint a pestisjárvánnyal is magyarázható. A 19. század végére felgyorsul az üres telkek beépítése, különösen a Felszegben, ugyanakkor a telkek osztódása is megfigyelhető. A lakosság szaporodásának egyenes következménye lett a település területi növe-

kedése is: az eddig létező határok szétszakadtak, Szentmiklós nagyságrendileg is átalakult.

Az 1900-as népszámlálás szerint a lakosok száma 7028 volt. Az összeírók 1178 lakóházat számláltak, melyek közül 1060 faépület, 118 kő- és téglapépület volt. A házak döntő része – 992 – zsindegyel, dránicával és deszkával volt fedve, 172 cseréppel, és még létezett akkor 14 zsúppal fedett ház is.

Egy évtizeddel később, 1910-ben, a népesség számában lényeges változás történt. A város lakossága 8905 főre emelkedett, akik közül 8549 vallotta magyarnak magát, 135 románnak, 115 németnek, 52 ruténnek és 56 egyébnek. A vallás szerinti megoszlás 1910-ben a következő volt: 7894 római katolikus, 438 görög katolikus, 9 görögkeleti és 321 izraelita.

Az 1910-es adatfelvételekből tudjuk, hogy a város beépített területe 570 hektár volt, és ekkor építkezés céljára még jelentős területek léteztek. A város utcahálózata viszont esőzés után szárnalmas képet mutatott, a sár, a latyak, a víztócsák kellemetlenné tették a gyalogos közlekedést. Ezen a területen a jó irányú változás évtizedek alatt is alig észlelhető.

A két háború közötti években a hivatalos statisztika alapján évi 7 százalékos természetes szaporulattal számolhatunk. 1930-ban Gyergyószentmiklósnak 10 335 lakosa volt, ez a szám viszont 1944-re csupán 10 979 főre módosult, tehát tizen-négy esztendőnyi idő alatt 644 fő volt a szaporulat. A megtorpanás a világháború által okozott veszteségekkel és a nagyméretű lakossági mozgással magyarázható.

A második világhéget követő évtizedekben a lakosság lélekszáma újra növekvő tendenciát mutat, 1956-ban már 12 049 főt tartanak számon, azonban

A MEZŐVÁROSTÓL A NAGYKÖZSÉGEN ÁT A VÁROSIG

Gyergyószentmiklós, az egykori mezőváros az 1871. évi XVIII. törvénycikk értelmében nagyközséggé alakult át. Erre a számunkra váratlan, furcsa lépésre a kedvezőbb adózási lehetőségek készítettek a mezőváros lakosságát. A hatóságoknál szorgalmazott elvárásait végül is siker koronázta. Településünk ezt az új, nagyközségi besorolását 36 éven át megtartotta, sőt ebbéli beosztásában az 1886. évi törvénycikk ezt fenntartotta, megerősítette. A közel négy évtizedig tartó nagyközségi minősítés mellett a korabeli írásokban sok esetben találkozunk a „mezőváros” megnevezéssel is. Ezért úgy véljük, hogy a két besorolás használata a lényegesen nem változtat, ugyanis a 20. század elejére Szentmiklós már megtette azt az utat, mely igazi várossá való nyilvánítását tette lehetővé.

Az 1900-as évek elején nyilvánvalóvá vált, hogy külső arculata, intézményei és polgárosodó társadalma révén a település lakossága már a rangosabb közigazgatási szervezetségben óhajt élni. Az akkori törvény szerint viszont a várossá nyilvánításhoz az adózó lakosság hozzájárulása volt szükséges. Ezért a Gyergyó c. helyi lap 1907. január 17-i számában a szentmiklósi előljárást tesz közzé: „...az adózó polgárok [...] ezen kérelmét minél számosabban írják alá, mert törvény szerint kérelmük teljesítéséhez az adózó polgárok felének aláírása szükséges”.

A gyergyószentmiklósiak egyetértése e nagy fontosságú kérdésben már augusztusban ismertté vált. Az új, rangos besorolás végül is teljesült, belügyminisztériumi engedéllyel 1907 decemberében Gyergyószentmiklós „rendezett tanácsú várossá” alakult át. A nagy jelentőségű eseményről a Gyergyó 1907. december 15-i száma már mint befejezett tényről tudósít: „...Nagy apparátussal fogtunk az átalakításhoz, ki akarunk emelkedni a községek nagy tömegéből, mert Gyergyószentmiklósban megvannak a jövő, fejlődőképes város kellékei és most a befejezett tény első aerájában jajgatunk az egyhangú kérelmünk miatt...”

Fejér Sándor alispán elnökletével 1907. december 20-án az újonnan alakult városban a tisztségviselők megválasztására került sor. A fontos döntést 73 képviselőtestületi tag hozta meg. „...A jelenlevők [...] beigazolták, hogy állampolgári jogaik s kötelezettségeik tudatában vannak és az önkormányzatra érett nép lakja a Székelyföldet” – írja a Gyergyó 1907. december 22-i száma. A polgármesteri tisztségre hárman pályáztak, a leadott 72 érvényes szavazatból a megválasztott Orel De-

a következő évtizedben, 1966-ra ez a folyamat lelassul, ekkor csak 12 388 személyt számoltak meg. Nagyarányú demográfiai módosulás csak az 1970-es évek közepétől tapasztalható, amikor felsőbb irányítással nagyobb ipari egységek létesülnek Gyergyószentmiklóson. Ezzel egy időben erősödtek a település városi funkciói is. Az új munkahelyek létesítésével felgyorsult a lakásépítkezés, lakónegyedek épültek, és tömeges bevándorlásnak lehetünk tanúi. Ugyanakkor felgyorsul a város lakóinak foglalkozás szerinti rétegződése. Az 1970-es évek közepétől eddig nem tapasztalt lélekszámnövekedés figyelhető meg, az 1992-es népszámláláskor már 21 446 lakosa volt Gyergyószentmiklósnak, amelyből magyar 18 961, román 2271, roma 198, egyéb pedig 43.

Az 1989-es rendszerváltozást követő években a remélt jó irányú átalakulások csak részben valósultak meg. A nagyipari vállalatok az új piaci elvárásoknak nem feleltek meg, fokozatosan leépültek, tönkrementek. A végbemenő gazdasági átrendeződés a demográfiai helyzet negatív irányú változását eredményezte. A 2002-es márciusi népszámlálás eredményei egyenesen lehangolóak: 1428 fővel kevesebb ekkor a lélekszám Szentmiklóson, ami tíz év alatt 7,1 százalékos fogyatkozást jelent. Az összlakosság 20 018 főre apadt, amelyből magyar 17 500 (1461-gyel kevesebb, mint 1992-ben), román 2168 (103-mal kevesebb, mint 1992-ben), roma 309 (itt 111 fő a szaporulat, azaz 36 százalékos a növekedés).

Ez a lehangoló demográfiai folyamat nemcsak Gyergyószentmiklóstra jellemző, hanem a Székelyföld valamennyi nagyobb településén megfigyelhető, a kisebbek esetében pedig a demográfiai kép egészen lesújtó.

mi” időben halálra sebesített egy eltévedt puskagolyó. Az asztalnál Sándor és földműves testvére, Bertalan ül.

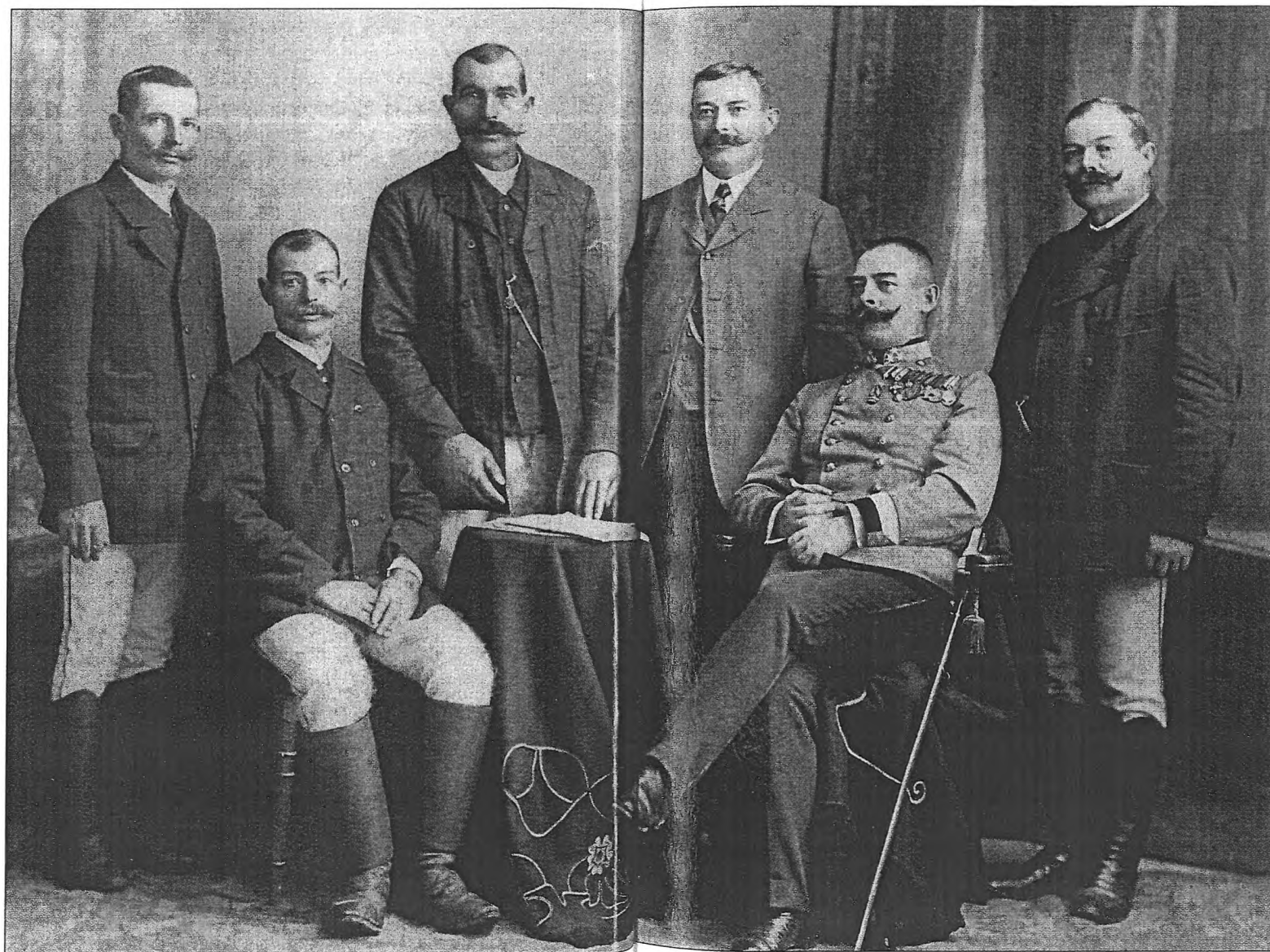
A várossá válás nemcsak rangot, hanem számos kötelezettséget is jelentett. A kezdeti tapogatózás után körvonalazódtak a településre váró feladatok. A Gyergyó 1910. november 6-i számából megtudjuk, hogy Orel Dezső polgármester március 4-re nagy jelentőségű tanácskozásra hívta a képviselőtestületet, annak érdekében, hogy „...az értekezlet a város fejlesztésének és az elodázhatatlan közintézmények létrehozásának programját megbeszélje”.

A városi főjegyző, Puskás Adolf – a cikk szerint – a következő legsürgősebb teendőket sorolta fel az egybegyűlteknél: 1) a vízvezeték megépítése, 2) az útburkolat elkészítése, 3) a csatornázás elkészítése, 4) új vágóhíd létesítése, 5) a barompiac elhelyezése, 6) a járásbíróház elhelyezése, 7) a közvilágítás fejlesztése.

A felsorolás egymagában is jelzi, hogy több év-

sző 46-ot kapott. Kováts István fotográfus által készített fényképét közöljük, hogy az utódok is megismerjék jeles elődünk arcvonásait, aki a közösséget hozzáértéssel vezető és szolgáló jeles személyisége volt a városnak. Érdeemes megismernünk a város első tisztségviselőinek névsorát is. Tanácsos: Madaras Sándor, pénztárnok: Berez Sándor, számvető: Blénessy István, ellenőr: Blénessy Dénes, városgazda: Márton Tamás, határfelügyelő: Blénessy Félix és Réthi József, végrehajtó: Burján Péter, ügyész: dr. Tiltscher Ede, műszaki írnok: Siklódi Bakos Ferenc, írnokok: Ferencz István és Ferenczi Endre.

A több családot számláló Blénessyek érdekes tagjai voltak a gyergyói társadalomnak. Blénessy Félix abba a családba tartozott, amelyről az itt bemutatott fénykép is tanúskodik. Igazi monarchiabeli kép ez, amely tükrözi a kor bonyolult társadalmi összetettségét is. Harisnyás primori rangjukat is igazolni tudó székelyek közt ül hivatali rangjának biztos tudatában Blénessy Sándor, a kép készítésekor még csak vezérőrnagy, aki iskolázottsága, tudása és tehetsége révén kiemelkedve a család tagjai közül, katonai erődök tervezésén és építésén dolgozott. (Igaz, idegen tájakon: az olaszországi Trentinóban, Boche di Cataróban és Galíciában.) Ferenc József császár belső titkos tanácsosa a ranglétrán emelkedve hamarosan altábornagy (1913), majd 1917-től tábornagy lesz. Ezt Bajna György *Blénessy Sándor tábornagy (1856–1937)* című, az 1999-es Hargita Kalendáriumában megjelent írásából tudjuk. A képen balról jobbra állnak Félix – városi előljáró, birtokos, Mihály – a legidősebb testvér, földműves, József – a moldvai Sturdza fejedelmi család gazdatisztje és Albert, birtokos vállalkozó, akit az 1919-es zavaros „forradal-

tizedes, hatalmas anyagi fedezetet feltételező program várt megvalósításra. Az előterjesztés azonban tudósítónk szerint is kevés eredménnyel járt: „...egy öttagú bizottságot küldtek ki a továbbiak megbeszélése végett”. Ez bizonyára lehangoló döntés volt, a kortárs újságíró epés megjegyzéssel zárja mondanóját: „A sok bába között a gyerek esik ki a feredőből, s így egy 82 tagból álló képviselőtestület egyéni érdeke is érintve van.”

VÁROSKÉP – VÁROSI ÉLET

A városkép, a település arculata a 18–19. században alig változik, az utcahálózat módosulása, új utcák nyitása sokáig várat magára. A 18. század második felétől a polgárosodási folyamat erősödik, és ez a 19. században már a település külsején is

meglátszik: megjelennek az emeletes, üzlethelyiségekkel megépített lakóházak. Ezek az épületek a korábbi egyszintes parasztkorok házákkal együtt igazi építészeti értékekkel határozzák meg a város új arculatát.

Tarisznyás Márton *Gyergyó történelmi néprajza* című kötetében vizsgálta Szentmiklós szerkezeti átalakulását, számba vette és rögzítette a patakfolyó mentén kialakult település életében végbement változásokat. Megállapította, hogy a Békény mentiek településüket, a beépített belterületet a tulajdonképpeni mezőgazdasági határtól kerítéssel, „kerttel” választották el. Ezzel a jelenséggel más székelyföldi városok esetében nem találkozunk. A megépített kertek, kerítések pontos vonalát, a 19. század első felében létező valós állapotát térkép formájában is rögzítette a város múltjának ez a kiváló kutatója. Bizonyos távolságban a határba történő kijutás céljából a helybéliek úgynevezett vetéskapukat építettek, szám szerint kilencet. A vetéskapuktól, a kijáratoktól kezdődtek a mezei utak. Ilyen mezei út volt egykor a Csere utca (a mai Gyilkostói út), a Szárhegyi út (a mai Nicolae Bălcescu út), az Alfalvi út (a mai Kossuth Lajos utca). A vetéskapuk helyével megismerkedni szándékozó olvasó pontos leírást talál Tarisznyás Márton jelzett könyvében.

A 19. század második felében Gyergyószentmiklós településképe lényeges átalakuláson megy keresztül. A lakosság számbeli növekedése mellett megfigyelhető a település területi kiterjedése, az eddigi üres telkek beépítése. A Felszegben az 1870 utáni évekre esik a Tölgyfa utca déli oldalának beépítése, a felszegi iskolától a Békény hídjáig (Rancz híd).

Szentmiklós esetében is, mint általában a Székelyföldön, a tízes rendszer jellemezte a helység belső életének megszervezését. Különte Béla egy 1910-es közlésében írja: Szentmiklósnak „6 tízese volt, ma már a régi tízes nevek Alszeg, Felszeg, Középtízessé zsugorodtak”.

Amíg a 19. század derekán az előljáróság még a határkertek, kerítések fenntartását szorgalmazza, addig 1872-ben már maguk értékesítik a Várkapu fenntartására szolgáló birtokot. Ezek szerint a határkerítések és vetéskapuk lebontásának folyamata elkezdődött, s 1910-ben az egykori kapunevek már csupán az emberek emlékezetében voltak meg. Gyergyószentmiklós területi kiterjedése, szélesedése korszakonként nyomon követhető. A terebélyesedő község új területeket kebelez be a művelt földek rovására. A szántókon átvezető mezei utak helyén új utcák jelentek meg. Ekkor már új telkekkel gyarapodik a Vár utca, a Lok és a felszegi Iskola utca, valamint a vetéskerítések déli oldalán a Gödrös utca.

A TŰZOLTÓK EGYLETE

„Harminc éve – emlékezik a Gyergyó 1904. április 17-i számában a lap szerkesztője – óriási tűzvész pusztította el Gyergyószentmiklós nagy részét. Gondatlanságból egy kisebb tűz után a megmentett takarmányt csűrbe raktározták, ott a szunnyadó szikra életre kapott s pár óra alatt 135 gazdát tett hajléktalanná. A szélvész élesztette a pusztító tüzet.” Újságírónk továbbá megjegyzi: „...három évtized eltelté után is [...] még látszanak a veszedelem nyomai; még ma sincs minden egyes telek kiépítve. Főutcánkat szabályozta a veszedelem [...] terhét egyes gazdák ma is érzik.”

A történetek után az akkor még nagyrészt faházakból álló Szentmiklóson a tüzek oltásáról szervezeten kellett gondoskodni. S a nagy pusztítást követő esztendőben a település társadalmi cselekedett is: megalakította Tűzoltó Egyletét. A helybeliek az egyletet „közbiztonsági szerv”-nek minősítették, méltányolták önzetlen tevékenységét és nagyra becsülték a közösségi vagyoni védelme érdekében végzett szolgálatait.

1880-ban a folyamatosan szerveződő és így egyre bővülő tagsággal működő egylet tizenkét tagú parancsnokságot választott, melynek következtében tekintélynek örvendő emberek kerültek a csapat élére. Az eseményt emlékképpel örökítették meg. Álló sor, balról jobbra: Bogdán István, Gál Mihály, Hozó Pál, Hochschild Lajos, Vákár István, Ferenczi Sándor, Madaras Péter; ülő sor, balról: Kohn Ilyés, Blénessy Balázs, Lázár Menyhért, Fe-

renczi István, Strasser Antal. Ők voltak a már jól működő Tűzoltó Egylet első vezetői.

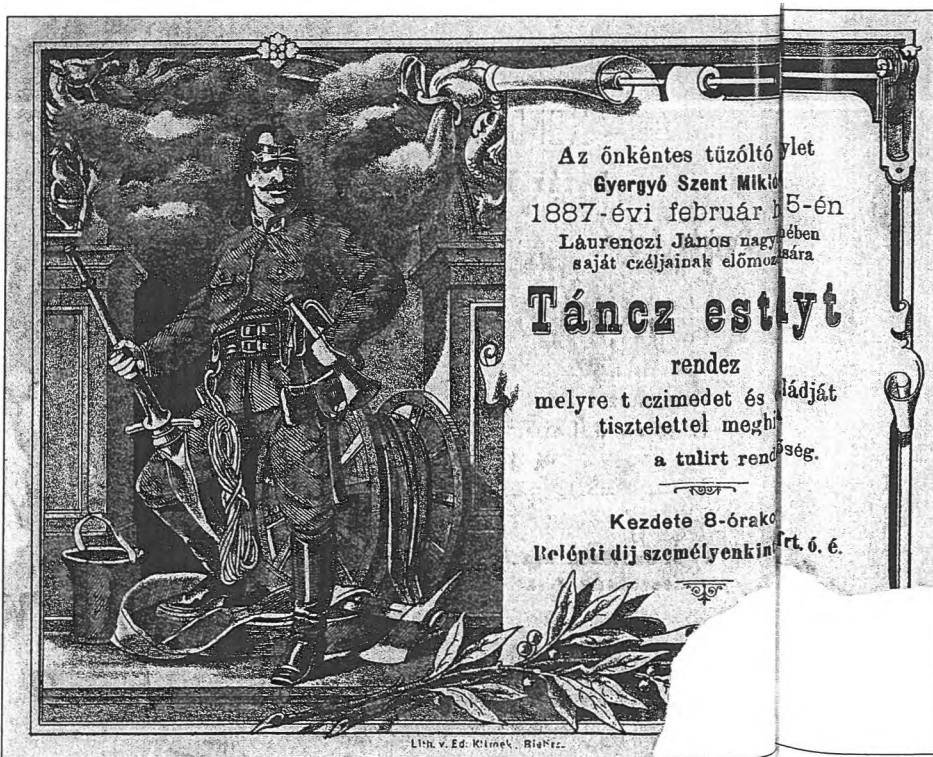
A nagy tűz keletkezésének helyét régen – és ma is – egy kereszt jelezte, melyen egy tábla szövege elővigyázatosságra figyelmeztette a helybelieket. A felvétel még az első, eredeti tábláról készült.

Napjainkban két fejfa és egy márványtábla áll a szomorú esemény színhelyén.

A tűzoltó felszerelés – tűzoltókocsi, pumpák, csákányok, egyenruhák stb. – költségeinek előteremtéséhez az Egylet minden évben, farsang idején, „Táncz estélyt” rendezett. A szervezők 1887-ben is személyre szóló meghívóval invitálták mulatságra Laurentzi nagytermébe a nemes célra adakozó személyeket.

1889-re a Tűzoltó Egylet felkészültsége már sokat javult, új gépekkel és felszereléssel is ellátták magukat. A gyergyószentmiklósi tűzoltók felkészültségét, szakértelmét még az Országos Tűzoltó Szövetség elnöke, dr. Óváry is elismerte, aki „...az országban egyik legjobban begyakorolt, tapintatosan vezetett s helyesen felszerelt” egyletnek minősíti őket átiratában.

Egy évtizeddel később, a Gyergyói Hírlap 1899. január 9-i számában dr. Tiltscher Ede parancsnok lemondásáról olvashattak a szentmiklósiak: „A tűzoltók közgyűlése f. hó 22 [-i gyűlésén] az eddigi tűzoltó parancsnok lemondott, új parancsnok megválasztását határozták el. [...] Három jelölt közül, Simon Balázs községi főbíró, Romfeld János sörgyáros, Orel Dezső ügyvédjelölt közül kellett a tagságnak választania.” Az önkéntes tűzoltóparancsnoki tisztség akkor nagy társadalmi elismerést és megbecsülést jelentett. Végül a döntés a fiatal, határozott egyéniségnek szólt: „Orel Dezső választása – számolt be róla az újság – nagy többséggel történt meg.”

Ugyanerre az időre esik Alszegeben a Tölgymező, a Középláb és a Tatár utca kialakulása – alapítja meg Tarisznyás Márton a városarculat változásait vizsgáló kutatásai nyomán. A településkép alakulásában meghatározó volt az 1874. április 15-én bekövetkezett hatalmas tűzvész, amelyre az itt látható (ma a plébánián őrzött) emléktábla utal. Az előljárásság ekkor a hasonló pusztítások elkerülése érdekében építészeti rendszabályokat léptetett életbe: a foganatosított rendelet szabályozta az alkalmazható építési módokat, s ezek szerint a községet három építészeti övezetre osztotta.

A Békény-patak bal partján engedélyezték a zsindeyes, dránicetetés és deszkatetés faházak építését. A patak jobb partján is jóváhagyták a faházak építését, a tetőzet azonban itt már csak cserépfedéssel készülhetett, a település központi részében pedig kizárólag cserépfedélű, kő- és téglaházak építését hagyták jóvá. A rendelet értelmében szabályozták az épületek közötti távolságot is. E szabályozás mellett még 1874-ben elrendelték a zsúpfedelek lebontását, a végrehajtás azonban oly lassú volt, hogy egy negyed század eltelté után, 1901-ben még tizennégy lakóházon és számos gazdasági épületen maradt a szalmafedél.

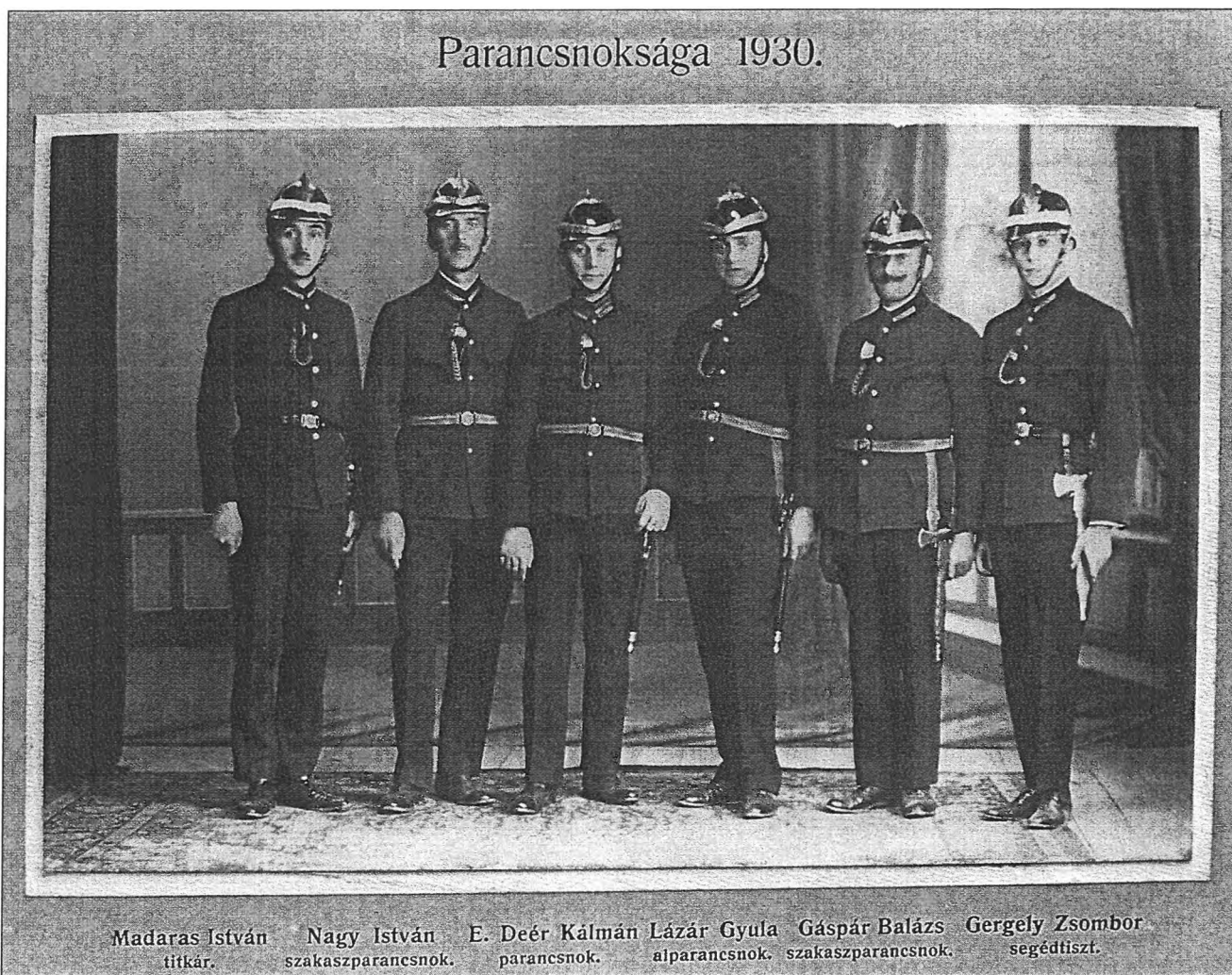
Gyergyószentmiklós város állapotáról pontos adatokat kapunk az 1900-ban végzett összeírás anyagában. A Békény két partján ekkor összesen 1178 házat számláltak meg, amelyből 1060 fából épült, és csupán 118 kőből és téglából emelt épületet találtak az adatgyűjtők. A tetőzetek esetében is hasonló a helyzet. A zsindeleyel és deszkával fedett épületek domináltak: 992 épület mellett csupán 172 házat fedtek be cseréppel. A felmérés nyomán Szentmiklósról alkotott képünk nem szorul magyarázatra.

A Tűzoltó Egylet munkáját, a tűzoltásban elért sikereiket a lakosság is méltányolta: „...még számtalanszor ért tűzveszély, de az csírájában el lett fojtva s a pusztulás hasonló aránya ma már ki van zárva” – állapítja meg meglepéssel a Gyergyó 1904. április 17-i számában újságírónk. A helybeli tűzoltók érdemeiről még az *Örmény Katolikus Domus Historiában* is olvashatunk: „Hálás megbecsüléssel szerettem [...] közönségünk e mindinkább életerősebbé váló egyesületet, mely testületi parádés felvonulásaival díszet kölcsönzött nagyobb arányú egyházi és polgári ünnepélyeknek.”

A sikeres munka mellett azonban az anyagi gondok is sokasodtak. 1904 nyarán önkénteseink arról panaszkodnak, hogy: „Tűzoltó Egyesületünk legénységi ruházatának felújítására [...] nem jutott [pénz] – a társadalom áldozatkészségében reménykednek.”

A tűzoltóparancsnokság anyagiakkal nem jutalmazta tagságát, amelynek fizetségül „csak” a lakosság rokonszenve, erkölcsi elismerése jutott. A tűzoltók közössége több alkalommal választott parancsnokságot. Nevezetesebb vezetőik közé tartoz-

tak Hozó Pál, az alszegi elemi iskola igazgató-tanítója, valamint Orel Dezső ügyvéd, akinek megválasztásáról már szóltunk. Az *Örmény Katolikus Domus Historia* E. Deér Kálmán parancsnok szerepét emelte ki: „...reorganizálta az Egyletet, nagyszerű motoros fecskendővel felszerelte, tagjait szakszerűen kiképezte és életbiztosításukról nagy ügyszeretettel gondoskodott. Ma is kiváló tevékenységet fejt ki.” Ez a szép értékelő 1930-ban íródott, amikor a teljes tagság meghívta Lőrincz István fényképészt két fotográfia készítésére. Az egyenruhás emlékképeknek számunkra azért van külön értéke, mert a fotográfiák alján elhelyezett névsornak köszönhetően az akkori tűzoltóparancsnokság és a tagok neve is átmentődött az utókorra. Az első képen a parancsnokságot alkotó tisztségviselők: balról jobbra: Madaras István (titkár), Nagy István (szakaszparancsnok), E. Deér Kálmán (parancsnok), Lázár Gyula (alparancsnok), Gáspár Balázs (szakaszparancsnok) és Gergely Zsombor (segéd-tiszt); a második képen a Tűzoltó Egylet tagjai: a felső sorban: Orosz István, Benedek József, Jónás József, Benedek Imre, Lőrincz Gergely, Csergő Nándor, Kémenes Antal, Bíró Károly, Jónás Pál; a

Tagjai 1930.

Orosz István Benedek József Jónás József Benedek Imre Lőrincz Gergely Csergő Nándor Kémenes Antal Biró Károly Jónás Péter
 Fauszt János Kovács Károly Berecz Vencel Blénessy József Bokor András Győrffi János Kiss István Burján Vencel
 Szőcs Áron Timár Ferenc Gircsis József Melles Ferenc Biró Ágoston Lengyel Bandi Nagy Ferenc Burján Károly
 Madaras István Gergely Zsombor Lázár Gyula E. Deér Kálmán Nagy István Gáspár Balázs

második sorban: Fauszt János, Kovács Károly, Berecz Vencel, Blénessy József, Bokor András, Győrffi János, Kiss István, Burján Vencel; a harmadik sorban: Szőcs Áron, Timár Ferenc, Gircsis József, Melles Ferenc, Biró Ágoston, Lengyel Bandi, Nagy Ferenc, Burján Károly; az ülő sorban: Madaras István, Gergely Zsombor, Lázár Gyula, E. Deér Kálmán parancsnok, Nagy István, Gáspár Balázs.

A csapat felkészültségét, rátermettségét csak rendszeres gyakorlatok útján érhetette el. Kezdetben a képzés, az előírt gyakorlatok elvégzése a régi barompiac területén (a mai gimnázium épületének és udvarának helyén) történt. Fő állomáshelyük először a régi község házával, majd városházával (ma Kárpátok utca) átellenben levő telken volt. Itt a tűzoltósímben tárolták a szekérrre szerelt víz-

pumpákat, tömlőket, fecskendőket, tűzoltócsákányokat, és innen igyekeztek a bajba jutottak segítségére. Később a Szárhegyi út közelébe telepített második barompiac területe lett állomáshelyük és felkészülésük színhelye.

Az önkéntes tűzoltók munkáját az 1930-as évek végén már országos viszonylatban is a katonaság keretében szervezett és képzett alakulatok vették át. Ezzel véget ért egy szép, helytállás tekintetében kiemelkedő korszak, amelyben a lelkes cselekvés, a tenni akarás, a lakosság vagyonának megőrzéséért vállalt felelősség volt a meghatározó.

Napjainkban a Tűzoltó utca és a Testvériség útja találkozásának közelében találjuk a laktanyát, amelynek képzett lakói már modern felszereléssel védik a város értékeit.

GYALOGKÖZLEKEDÉS AZ EGYKORI SZENTMIKLÓSON

A ma élő városlakók valószínűleg ritkán gondolnak arra, hogy egy évszázaddal korábban hogyan közlekedtek a városban elődeik. Ha azonban fellelőzzük a Gyergyó 1906. június 17-i számát, megismerkedünk a település fejlődését hátráltató egyik körülménnyel, az akkori utcahálózat állapotával: „Két körülmény[ben] kulminál nálunk mindaz, ami Gyergyószentmiklós elöl elzárja az érdeklődést és ezáltal a megszerezhető jövőt: a rossz víz és a sáros utcák.” Az előbbiről megállapítja: „...a településnek lehetősége van arra, hogy magas esésű vízzel vízvezetékkel létesítsen, topográfiai előnyök olcsóvá tennék a bevezetést a Békény felső, még tiszta szakaszából.” (Ez a javaslat azonban még egy fél évszázadig terv maradt, mert a gyergyószentmiklói vízvezeték csak 1960-ban készült el.) Az utóbbiról pedig nem kevesebbet mond, mint hogy: „...az arányos és szolid járda a köztisztaságra oly lényeges, [egy] hét-nyolcezer lakosságú község el sem képzelhető járda nélkül. Kisebb községek már fél évszázadja vízvezetékkel és tiszta utcákkal dicsekszenek, pl. a Brassó megyei Hosszúfalu.”

A gyergyószentmiklói gyalogos közlekedés lehetőségeiről a korabeli tudósítások érzékletes képet adnak. A nyomorúságos útviszonyokról, a gyalogjárók hiányáról, a sárban és marasztaló latyakban járó emberekről szóló beszámolók közül most csak egyet ragadunk ki, megjegyezve azt, hogy településünk esetében az áldatlan állapotok felszámolása nem kimondottan az akkori emberek tehetlenségén múlt, ugyanis a sík felületen kialakult utcahálózatból a vizet, csapadékot csak egy jól kiépített csatornahálózat segítségével lehetett volna levezetni, ennek megépítése pedig anyagi lehetőségeiket igencsak meghaladta. Ezért a napra és a tavaszi szárító szelekre várt az a feladat, hogy a gyalogosan közlekedők számára elfogadható feltételeket nyújtsanak. Mindezek után pedig következzen a Csíkvármegye 1914. március 11-i számában megjelent korabeli tudósítás: „Hogyan lehet kijutni a kórházhoz? – teszi fel a kérdést az újságíró. – Keresztül a pallón, Cziffránál be, a gimnáziumnál fel s ott van a kórház. A vendég felkért, hogy kísérjük el. Meg akartuk mutatni. Egyik parttól, fél bokáig sárban átvágtunk a túlsó partra. A kérdő követett. Diadalmasan fordultunk be a Cziffra sarkon s [...] vágtunk neki az Unió (alias Kifli) utcának. Büszkén lépegettünk ebben a [...] sártengerben; hiszen megígértük, hogy megmutatjuk: hogyan lehet kijutni a kórházhoz. [...] Bár cipőnk elmerült, mi cserkészzi becsülettel mentünk tovább. A kérdő már nem követett! Végül félárbocra eresztett nadrággal kiértünk a békási útra. Meg-

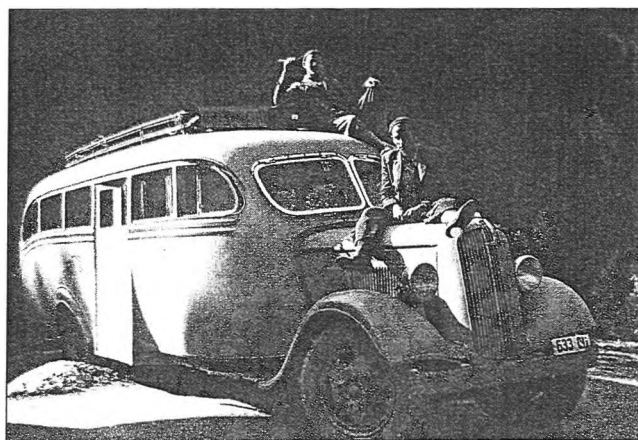
fordultunk, s akkor láttuk meg, hogy [...] egy csődület a Kifli utca feltöltött végén mentő expedícióra készült [...] Ott álltam a tenger közepén. Nem messze és mégis elérhetetlen távolban a kórház; a Kifli utcában pedig a mentésemre felkészült csapat.

Szekerek érkeztek. A szekerek tengelyig, a lovak hasig vágtak a sárba, én pedig egy szekérre kapaszkodva visszavonultam anélkül, hogy cserkész becsület szerint megmutattam volna azt, amire vállalkoztam, hogy hogyan lehet kijutni a kórházhoz.”

A KORSZERŰSÍTÉS HELYI AKADÁLYAI

Amikor Gyergyószentmiklós az 1907-es esztendő végén hivatalosan várossá vált, a közgyűlés napirendre tűzte azoknak az intézkedéseknek a megvitatását, amelyek hosszú távon valóban az igazi városok sorába emelhetik. Az óhajtott, elképzelt változások azonban lassan követték egymást. A helybeliek áttörő, gyors fordulatokat nem érzekeltek, a városiasodás folyamata a szerény anyagi lehetőségek arányában mégis nyomon követhető. A lemaradás, a helyben járás okait sokan vizsgálták, a kérdés egyik lényegi részét Szabó György római katolikus esperes-plébános tárta a közönség elé a helyi lapban, a Csíkvármegye 1914. január 1-jei számában *Haladtunk-e tíz év alatt?* című cikkében. Megállapításai, ha lesújtóak is, de igazak, és mi is határozottan állítjuk, hogy az alapvető bajok napjainkig kísérik mindannyiunk életét.

„Lapunk – állapítja meg bevezetőjében – már tíz éve biztatja, lelkesíti a polgártársakat az előrehaladásra, a szebb, jobb élet megszervezésére.” Majd egy évtized történéseit mérlegelve kijelenti: „...több eredményt vártunk. Ma is hiányzik a szellemi élet lüktetése, mint tíz évvel ezelőtt, ma is szertelenül építünk, mint akkor, ma is sárban taposunk, mint 1904-ben, a jó vizet is nélkülözzük, hiányzik a fürdő is, továbbá a kultúrház, a női

ipariskola és más, más. Mindez miért? Azért, mert az emberek sok időt, sok szellemi és anyagi tőkét elvesztegetnek kártyával, s mulatozással." Ezek után, mintegy állításait alátámasztandó, a szeszital-fogyasztás szomorú adatai következnek, majd így folytatja: „Tehát tíz év alatt közönségünk romboló folyadékra ötmillió koronát adott ki. Ezen rengeteg nagy összeg pénzben lehetett volna kultúrházat, városházát, templomot, kórházat, szanatóriumot, szegények, kóborlók, munkanélküliek számára telepet építeni, berendezni. A várost vízvezetékekkel, csatornázással, utcaburkolattal ellátni. Még jutott volna 100–100 ezer korona a földművelés és ipar fellendítésére is, még 100 ezer korona a kereskedőknek jutott volna közraktár létesítésére.

Hát az idő-, az egészség- és az életrövidítés! Hát az erkölcsi kár! Ezt emberi tudással ki sem lehet számítani megközelítőleg sem. Íme ezért nem haladunk! Ismerjük fel a bajt és legyen lelki erőnk irányt változtatni. " Sajnos Szabó György esperes megállapításai kilenc évtized eltelté után is részben érvényesek, más települések életében is ismétlődnek.

A közlekedés sem volt rózsásabb a városban. A Székelyföldön a gépjárművek elterjedése, az autók térhódítása az 1900-as évek elejére esik, de akkor még kevés helybéli polgár vásárolhatott drága gépcsofát magának. A Gyergyó 20. század eleji lapjait olvasgatva, az 1906. február 18-i számban *Automobil* cím alatt az alábbi kedves sorokat olvashatjuk: „Van villanyunk, lesz aszfaltunk, jó volna, ha lenne vízvezetékünk és van automobilunk. Egész sereg bámulót gyűjt maga köré a hatalmas töf-töf. Szép idő, rút idő, megy. Csak a bérkocsisok vakarják a fejüket, mert az automobilnak nem drága a széna..." Ha szénára nem, de benzinre bizony akkor is költeni kellett, mert a csodagép nógatásra nem működött.

A „töf-töf"-ök első generációjához tartozik ez a csodagép, az egykori autóbusz is. 1906-ban, használatba vételekor még lelkesen ígérték: „Meneteket rendeznek [...] innen Udvarhelyre, Csíkszeredába és Csíkszeredából Udvarhelyre." A kezdeti elképzelések azonban csupán szép álmoknak bizonyultak, mert az autóbusz mint közlekedési eszköz Szentmiklóson későn nyert teret. A Gyilkos-tóhoz vezető út megépítése után is több mint két évtizednek kellett eltelnie, amíg a rendszeres járatok megindultak.

ÉS MÉGIS...

Mindezek dacára mégiscsak történtek a haladás felé mutató lépések. Ilyen lépés volt a villanyvilágítás bevezetése, amellyel Gyergyószentmiklós hat esztendővel megelőzte Székelyudvarhelyt

Halló! Halló!

A nagyérdemű közönség becses figyelmét felhívom elektrotechnikai munkálataimra, melyeket jutányos áron, szakszerűen, jótállás mellett végzek. Egyszerűbb vagy gazdagabb kivitelű berendezek magánlakásokot, középületeket, gyárakat, szállodákat s más helyiségeket villanycsengőkkel, fali vagy asztali legújabb távbeszélőkkel (telefonokkal), számjelzőtáblákkal és vészjelző készülékekkel. Hivatalos helyiségeket együttes irodai csengőkkel.

Költségvetések és tervezetek ingyen.
Megkeresésekre szívesen szolgálók felvilágosítással.
Gyergyó-Szentmiklóson, 1899. május hó.

Tisztelettel
E. Deér Kálmán.

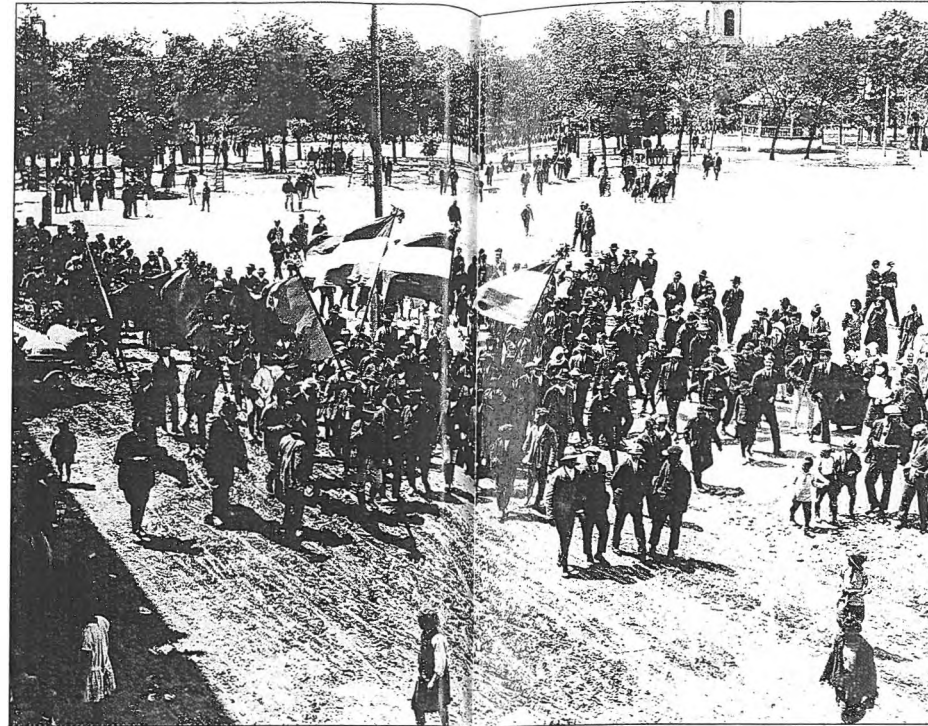
(erről később bővebben szólunk), s ilyen volt az is, amikor a várossá fejlődő nagyközségben 1905 októberében megszólalt a távbeszélő.

E. Deér Kálmán helybéli műszerész már 1899-ben, a villanyvilágítás itteni meghonosodása előtt speciális szolgálatait ajánlotta a nagyérdemű gyergyói közönségnek. Kínálatai között a csengők mellett Bell találmányát, a távbeszélőt is „berendezni” óhajtotta a magánlakásokba. Vállalkozását akkor a város hetilapjában, a Gyergyói Hírlapban reklámozta.

A Gyergyó 1905. október 22-i száma aztán örvendetes eseményről tudósított: „A helybéli postahivatalnál a telefon mától fogva a közönség rendelkezésére áll a megyei forgalomban. Beszélni lehet Csíkszeredával, Szentmártonnal, Tölgyessel. Beszélési díj 5 percre 1 korona, illetve 60 fillér s 30 fillér értesítési díj. Kezdetnek ez is valami s reméljük, hogy rövid idő alatt a világforgalomba is beleszünk kapcsolva.”

A távbeszélés elterjedése enyhített a település elzártságán, megkönnyítette az emberek közötti érintkezést, a kapcsolatfelvételt. 1906. július 15-én ugyancsak a Gyergyó *Telefon* című közleményében tudatja a lakossággal: „A gyergyószentmiklósi távbeszélő hivatal f. hó 5-től kezdve az alábbi beszélőhivatalokkal lépett összeköttetésbe: Brassó, Barót, Csíkszentmárton, Csíkszereda, Feketehalom, Földvár, Hosszúfalú, Hóltövény, Homoródfürdő (nyáron), Kolozsvár, Marosvásárhely, Oklánd, Olasztelek, Parajd, Prázsmár, Rozsnyó, Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Tölgyes, Vidombák, Zajzon, Gyulafehérvár.”

Az összeköttetés megteremtése valószínűleg közvetlen kapcsolatfelvétel és kölcsönös kiszolgálás útján történt. Újságírónk továbbá, kedvezően értékelve a távbeszélő gyergyói térhódítását, hozzáteszi: „Midőn ezen nagy jelentőségű tényrt regisztráljuk, jóleső érzéssel vesszük tudomásul a nagyobb világba való [...] bevezetésünket. A nagyobb központokkal való összeköttetés Gyergyónak is meghozza a közvetlenebb érintkezés áldásait.”

EZ IS MEGTÖRTÉNT

A hajdani Piacter az évtizedek során sok eseménynek volt a színhelye. A városközpont nemcsak a sokadalmaknak nyújtott teret, hanem a látványos politikai eseményeknek, felvonulásoknak is színtere volt. Az archív fotográfiák, amelyek le-tűnt idők eseményeit hozzák közelebb, annak a kornak a megértését könnyítik meg. Az akkori polgárok naivsága, a váratlan események helyes értékelésének hiánya, a hivatalosan előkészített hangulat sok mindennel kapcsolatban váltott ki általános lelkesedést székely harisnyás elődeinkből. Pedig akkor már a háborúról esett szó. És még a tisztábban látó személyek sem tudták a következő eseményeket felmérni.

A Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett sarajevói merénylet utáni irányított háborús hangulatban eleinte határtalan lelkesedés lett úrrá az embereken. A korabeli lapokat olvasva az a benyomásunk támad, hogy a mozgósítás hírére a szentmiklósiak is kitörő lelkesedéssel fogadták. A Csíkvármegye augusztus 2-i számában részletesen tudósít a rendkívüli eseményről. Megtudjuk, hogy a mozgósítás hírére a nép kivonult az utcára.: „Orel polgármester a városháza ablakából hirdette ki Ő Felsője parancsát: az általános mozgósítást. A tömeg éljenzéssel vette tudomásul a hírt s percek alatt ezrekre menő tömeg gyűlt össze a zászlók alatt; a Kossuth-nóta hangjai mellett vonult át a Kossuth Lajos térre, hogy bejárja a várost, útjában lelkesedést hintsen el.”

A mozgósítási parancsot közben gyorskocsikon küldték szét a járás minden községébe. Időközben a tömeg a szerkesztőség, Vákár P. Artúr háza elé ért: „Zengő lobogók és tomboló lelkesedés között érkezett a tömeg szerkesztőségünk elé s a Kossuth-nótát énekelve, percekig tartó éljenzés közben az ezrekre menő tömeg hallani kívánta lapunk szerkesztőjét, Vákár P. Artúrt.”

A tudósító beszámolója szerint a lelkesítő beszéd el is hangzott és „...meleg ováció után a tömeg cigányzene mellett vonult fel a főutcán, majd visszatérve [...] a közjegyzőt kívánta hallani, aki engedve a tömeg kívánságának [...] kitartásra, harci kedvre buzdította a tömeget. A visszatérők most a templom irányából közelítik a Piacteret. A Plébániát követő házak előtt elvonulva, a fúvósok által irányított menet folytatta útját, a sáros út sem akadályozta a háború melletti lelkes tüntetésüket. A menet ezután az alszegi részeket járta be, visszatérve a térre, ott a tűzoltózenekar lelkesítette tovább az egybegyűlteket. Órák teltek el, míg a tömeg szétoszlott.”

Az idézett szöveg és a Vákár László kereskedő által készített három fotográfia híven tükrözi az európai háborús hangulatot. Kilenc évtized távlatából ma könnyen elmondhatjuk: szegény emberek nem tudták, mit éljeneznek: a háborút, a több esztendeig tartó világéggel járó szenvedéseket, az óriási embervesztéseket. Mindazt, ami igen rövid idő alatt minden család életét közvetlenül érintette. S a nemzetét, az országát is, amelynek meg kellett tanulnia, hogy a fegyverek nyomán boldogság nem születhet.